

harsku, v Persii a arabském světě. Překvapuje, že autor lokalizoval pobyt Herulů v l. 451—510 do „Pomoraví“ (běžnější je lokalizace na jihozápadní Slovensko) a že za součást „Rugilandu“ v l. 470—480 pokládá jihozápadní Moravu, aniž se zmiňuje o pobytu Langobardů v této oblasti. Pronikání Slovanů do českých zemí datuje „ca 550“, což je — zejména pokud jde o Moravu — datum příliš pozdní. Za neudržitelné pokládám datum Bořivojova křtu na Moravě (869 s otazníkem), protože Metoděj toho roku na Moravě nebyl. V několika chronologických údajích jsou neopravené tiskové chyby.

Kniha, psaná jasným a vybroušeným slohem a bohatě ilustrovaná, nezapře, že je dílem zkušeného archeologa s mimořádnou erudicí obecně historickou. Výsledky svědomitého studia historického spojil v ní autor se závěry vlastních i cizích výzkumů archeologických a numismatických a podal komplexní a do značné míry původní pohled na nejstarší slovanskou minulost české země a českého státu.

Hynek Bulín

*Rudolf Turek, Slavníkovci a jejich panství, Hradec Králové,
Kruh 1982, 180 stran, 26 obrazových příloh*

Autor tohoto spisu, vědecký pracovník prehistorického oddělení Národního muzea, proslul mimo jiné intenzívním archeologickým výzkumem na Libici, středisku slavníkovské moci, odkud přinesl pro poznání vývoje českého státu v 10. století významné objevy, publikované v četných člancích i samostatných spisech (viz seznam jeho prací na str. 172—175 recenzovaného spisu). Kniha, shrnující výsledky jeho dosavadních výzkumů, zaujme stejně archeology jako historiky, neboť spojuje archeologické poznatky s vytříbenou kritikou historických pramenů. Zaujme také historiky státu a práva.

Slovanské počátky líčí autor shodně se svým spisem „Čechy v raném středověku“ (1982). Příchod našich předků do Čech pokládá za „dlouhý proces začínající snad někdy ve druhém století našeho věku někde ve velkém ohbí Visly a přilehlých částech východního Polska a západní Ukrajiny, jenž vyvrcholí během šestého století pevným usazením v české zemi“ (s. 5). Bylo to nenásilné, pozvolné pronikání do míst, kde dosavadní germánské obyvatelstvo — především Durynci — „vyklízelo pole“ (s. 5). Osídlení hlavního jádra pozdějšího slavníkovského panství se podle autora dalo přes Moravu, ač ani náhodskou bránu spisovatel nevylučuje. Ve východních Čechách rozlišuje archeologicky dva velké celky: 1. severovýchod (od Mnichovohradištska po Kladsko) s hrady na blocích náhorního typu a s mohylami 7.—9. věku; 2. jižnější oblast od Libicka a Čáslavska po čerňanské Posázaví se sídelním jádrem na Kouřimsku a Kolínsku, vyznačenou speciálními blokovými hrady typu Kouřim s několika předhradími — a ovšem i blatným hradiskem libickým — a pohřbíváním

v popelníkových hrobech až do pokřestění. Toto rozdělení promítá autor do dvou kmenových území: Charvátska a Zlicka.

O českých kmenech a historických zprávách o nich pojednává sice v souladu se svým spisem o Čechách (1982), ale mapa na str. 11 se liší od mapy starých českých kmenů v onom spise: Území Lučanů je tu rozsáhlejší (na jihu sahá až k řece Mži) a oblast Doudlebů je o to omezenější, což spíše odpovídá přírodním poměrům i významu bojovného kmene Lučanů. Výklad o kmenech u Bavorského geografa autor doplnil několika úvahami: soudí, že názvy Verizane a Fraganeo „by bylo možno vztáhnout na Dřevíč a Prahu — avšak tato hradiska tehdy ještě neexistovala“ (s. 12). Jméno Beheimare nelze podle něho vztahovat na celé Čechy, ale „spíše jen na český jih“. Jméno Vítězslavovo (Witislav Fuldských analů) patří podle autora „pravděpodobně nejstaršímu předku slavníkovského rodu po meči“ (s. 13), což je možné, ale neprokazatelné. Mnoho historických dat čerpal spisovatel z legend václavských a vojtěšských, dále z kronik (Widukind, Thietmar) a analů. Autorův „dojem, že Kosmas chtěl potlačit líčení Thietmarovo a zdiskreditovat Kristiána“ (s. 36), nemusí být správný. Odchytky od Thietmara lze vysvětlit Kosmovou neznalostí poměrů na přelomu 10. a 11. věku a ztotožnění Kristiána se Strachkvasem je teprve pozdější kombinací. Autor vyčerpал vše, co lze v písemném materiálu pokládat za pramen o Slavníkovicích. Historické závěry doplnil archeologií a toponomastikou. V tomto posledním směru je pozoruhodné zjištění, že místní názvy „Moravany, Moravsko“ nacházíme vesměs na území charvátském (s. 44).

V další stati podává autor archeologický přehled charvátských hradisek, počínaje areálem Prachovských skal a konče chabými našimi znalostmi o kladské zemi, jež podle Kosmy příslušela k doméně slavníkovské; podle R. Turka tvořila „přechod ke končinám Malopolska“ (s. 52), spíše snad Slezska.

Převážně archeologický ráz má také stat' o dalším území pozdějšího panství Slavníkovců, zabírajícím kromě území charvátského také oblast kmene Zličanů a Doudlebů.

Jádrem spisu jsou dvě rozsáhlé střední kapitoly, které autor nadepsal „Slavníkově panství a prameny jeho poznání“ a „Pravděpodobná historie slavníkovského panství“. Dovojuje v nich, že toto panství (autor právem nemluví o „státu“) vzniklo ze tří kmenových útvarů: „velkocharvátského“ v severovýchodních Čechách, „zlického“ ve východní části středních Čech a jihočeského, pro nějž používá označení „doudlebský“. Iniciativa k sjednocení vyšla podle autora z území velkocharvátského. Slavníkův rod byl spřízněn s mnoha čelnými rody. Ukazuje to především Brunův, byť nejasný, poukaz na příbuzenství s císařským rodem. Byl spřízněn „nějak i s Přemyslovci“. Do smrti Střezislaviny nedošlo k otevřenému konfliktu s Přemyslovci. Z toho autor usuzuje dosti odvážně, že „je tudíž pravděpodobné, že byla Přemyslovnou“ (s. 79). Jeden příbuzenský vztah uvádí pozdní Dalimil: Slavník byl „sestřencem knížete zlického“. Podle R. Turka by z logiky případu plynulo asi nejspíš, že „rod velkochar-

vátských knížat, vzdáleně příbuzný s císařským domem i s Přemyslovci, vešel ve sňatkovou alianci s rodem knížat zlických; druhá možnost je, že z rodu Přemyslovců pocházela Střezislava" (s. 80). Moc velkocharvátská po pádu Staré Kouřimě zasáhla podle autora „pro záchranu zlické domény a při tom sjednotila téměř polovinu Čech" (s. 80).

Další úvahy věnoval spisovatel době trvání slavníkovského panství. Dospěl k závěru, že vznik tohoto panství lze položit „do rozmezí 50. let 10. věku, spíše do jejich první poloviny" (s. 82). Byla to doba po smíru Boleslava I. s Otou I. (950), po němž měl Boleslav volnou ruku k likvidaci Staré Kouřimě.

Rozbor otázky slavníkovského mincovnictví vedl autora k závěru, že si Soběslavův dvůr osoboval nárok na regál, zeměpanské právo, což mělo význam nejen hospodářský, ale i politický. Numismatické prameny potvrzují, že slavníkovské prostředí mělo ráz knížecí. Z monumentální architektury slavníkovské známe jen několik půdosyrů a drobné pozůstatky zdiva. Lépe jsme na tom v drobné plastice a epigrafických památkách libických, které jsou projevem „otonské renesance" (s. 105).

Závěr kapitoly o pramenech poznání slavníkovského panství věnoval autor duchovní kultuře libického prostředí. Legendy nás nenechávají na pochybách o domácí výuce Vojtěchově knězem slovanského jména Radla. Vojtěch byl „prvním českým Evropanem v pravém slova smyslu" (s. 105), po jeho boku vystupuje jeho mladší bratr Radim a mnich Kristián, kterého autor pokládá za jejich „vzdálenějšího příbuzného" (s. 105). Kristiánovu legendu pokládá za podivuhodné dílo (s. 105), o jehož autenticitě nemá pochybnosti. Vojtěchovi připisuje autorství legendy o sv. Gorgoniově a pravděpodobně i některých dalších legend, jakož i písně „Hospodine, pomiluj ny". Ve Vojtěchově prostředí nalézá kulturní středisko, které ponejprv v dějinách povzneslo českou produkci v latinském jazyce na výši, jež si v ničem nezařadila v poměru k tehdejšímu kulturnímu světu. Současně zdůrazňuje i návaznost na velkomoravskou tradici, kterou vysvětluje tolerantní postoj Kristiánova díla k moravským a církevně-slovanským počátkům přemyslovského křesťanství. Tyto počátky však klade do příliš rané doby. Právem uvádí, že v Čechách nenajdeme stop řezenského křtu z roku 845 a že u kmene Čechů začíná šíření nové víry teprve po křtu jejich knížete Bořivoje, ale mylně soudí, že ke křtu Bořivojově došlo na Moravě „na rozhraní let 869 a 870" (s. 109), tj. ještě na sklonku vlády Rostislavovy. To odporuje Kristiánovi, který je jediným pramenem o této události a který klade Bořivojův křest do vlády Svatoplukovy, a to do doby, kdy mu byl Bořivoj *podřízen* (Kristián 2, 23: *Borivoi . . . ducem suum vel regem Zuentepulc Moravie adiit*). Na rozhraní let 869 a 870 Metoděj ještě nebyl znovu na Moravě. Pochybná je i autorova domněnka, že „Zličané přijali křesťanství pravděpodobně dříve" (s. 109), tj. před rokem 869, což spisovatel odůvodňuje jen archeologicky: za průkaznou pokládá změnu pohřebních zvyklostí u Zličanů, doloženou pohřbem nespáleného těla se zlacenými nášivkami blatnicko-mikul-

čického rázu z první čtvrtiny 9. věku. Tak raná datace křesťanství vzbuzuje pochybnosti.

K názorům o velkém rozsahu českého státu Přemyslovců již v 1. polovině 10. století je autor právem skeptický. Domněnku, že již Vratislav byl budovatelem velké říše sahající až do Slezska, nelze podle jeho názoru „doložit ani vyvrátit“ (s. 11). Otázku Václavovy nadvlády nad Doudlebskem pokládá za spornou. K vraždě knížete Václava r. 929 „vedlo zřejmě víc motivů“ (s. 112): nejen odpor k jeho církevní politice, ale i důvody světské; bratrovrah Boleslav vystupuje o 7 let později (936) jako protivník moci saské a matka Drahoň prchá hned po vraždě do Charvát, tj. podle autora na území Charvátců. Tam umístil R. Turek Widukindova anonymního „subregula“. Je to ovšem jen jeden z možných výkladů.

O „Velkém Charvátsku“ ve východních Čechách nemáme pro 1. polovinu 10. století podrobnějších zpráv. Na základě archeologických pramenů soudí autor, že Boleslav I. po smíru s králem Otou I. (950) zaútočil na knížectví kouřimské. O domácích bojích té doby nemáme zpráv, ale spisovatel soudí, že je musíme „předpokládat z toho, jak se věci vyvinuly: Boleslav Starou Kouřim rozkotal, ale území si pravděpodobně přímo nepodmanil“ (s. 113). Tehdy vystoupil na scénu dějin Slavník. Spisovatel ho pokládá za knížete Velkého Charvátska ve východních Čechách a za sestřence (syna sestry) posledního knížete kouřimského. Do té doby klade počátek budování Slavníkova panství. Libice se stala protiváhou Staré Boleslavě. Rozsáhlé změny, k nimž došlo na hradišti libickém v l. 955–962, určují dobu největšího budování Slavníkova panství, které obsáhlo dědictví kouřimské (Zlicko) i jižní Čechy. Politicky se toto panství opíralo o „jakési příbuzenství Slavníkovo s potomstvem Jindřicha I., příbuzenské nároky zlické a pravděpodobně i o jeho výhodný sňatek“ (s. 113).

Rozsah Slavníkovy „říše“ vymezuje spisovatel podle Kosmovy kroniky, kterou doplňuje jinými prameny. Složitě rodinné poměry Slavníkovy ličí podle Bruna („zástup žen“, které rodily levobočky) a Kosmy. Soudí, že Slavník byl vnukem nebo pravnukem Vitislava z r. 872 a 895, což ovšem nelze doložit ani vyvrátit. O Kristiánovi se domnívá, že byl „snad Přemyslovec“ a že míra jeho příbuzenství se Slavníkem se dá těžko stanovit (s. 114). Určitěji píše na str. 170, že zprávy o Kristiánově účasti v poselstvu žádajícím návrat Vojtěchův (Canaparius a Bruno) nás nenechávají na pochybách, že Kristián byl bratrem Boleslava II. Je to původní názor J. Pekaře, který však později připustil možnost, že Kristián byl bratr knížete Slavníka, a proto tento výklad se nakonec rozhodl jednoznačně. Přijal jej historik V. Chaloupecký i filolog J. Ludvíkovský. Tento výklad je přesvědčivý, neboť se jím dosahuje úplné shody mezi prologem Kristiánovým, který v něm oslovuje Vojtěcha „nepos carissime“ (nejdražší synovče), a textem Brunovým, podle něhož Kristián byl pokrevní bratr „pána země“; tak Bruno hned v úvodu legendy nazývá Slavníka (nikoli Boleslava). R. Turek

překládá slova Kristiánova prologu „nepos carissime“ slovy „nejdraží příbuzný“, čímž se ale Kristiánovo příbuzenství se Slavníkem i Vojtěchem stává neurčitým. I když připustíme mnohoznačnost výrazu „nepos“, není důvodu vykládat jej v jiném smyslu než v jakém jej používá Kristián sám, tj. ve smyslu „synovec“ (Kristián I, 67: Zuentopulc, qui erat *nepos* principis vel regis religiosi, tj. *synovec* Rostislava). Domnívám se, že tu nelze argumentovat domnělým „jádnem“ Kosmovy historky o Strachkvasovi, v němž autor spatřuje „rodinný vztah Kristiána k Přemyslovcům“ (s. 130), neboť Kosmas nikde nenazývá Strachkvasa Kristiánem. Oba ztotožnila teprve pozdější historiografie.

Mocenské poměry vzniku slavníkovského knížectví a jeho nejstaršího období musil autor pracně rekonstruovat. Nevyhnul se přitom mnoha pracovním hypotézám. Šťastnější byl v otázkách kulturního prostředí Slavníkovců, neboť zde se mohl opřít o rozsáhlý výzkum archeologický. Při líčení pestrých životních osudů Slavníkovce Vojtěcha měl k dispozici prameny historické, které dovedl skloubit s archeologickým výzkumem (viz např. str. 126 o Kostelci, dnešní Plzni-Doubravce, kde stavbu kostela podle autora provedli italští pracovníci z doprovodu biskupa Vojtěcha). Cenná je stať o duchovní kultuře Slavníkovců, o literární činnosti Vojtěchově a Kristiánově a jejich vztahu k pozůstatkům staroslověnské liturgie. Kristiánovo dílo charakterizuje R. Turek těmito pozoruhodnými slovy: „Dílo je psáno vsutku dokonalým slohem; pro jeho rytmičnou stránku je pozoruhodné použití starých závěrů („klausulí“). Také žánr díla je starobylý; není to legenda v pravém slova smyslu, ač se děj točí kolem sv. Lidmily a sv. Václava, ani kronika, nýbrž církevní historie starého typu, jakou kdysi psával např. Řehoř Tourský“ (s. 128). Nelze však souhlasit s autorovým názorem, že „zcela legendárně zaměřený odsudek Boleslava I. jako bratrovraha . . . mohl při tehdejší mentalitě klidně napsat i pachatelův syn, mnich“ (s. 130). Těžko uvěřit, že by mnich psal o svém otci jako o zvrhlém vrahu (*perversus parricida*).

Spisovatel věnoval pozornost také osobám blízkým Vojtěchovi, zejména Canapariovi a Brunovi Querfurtskému, jakož i Radlovi a Radimovi. Na otázku, odkud pocházely kořeny vysoké kultury slavníkovské, odpovídá autor, že „zde zasáhla pronikavě kultura saská, a to už ve své rané fázi“ (s. 131). Poukazuje zejména na návaznost půdorysu chrámu v Libici na půdorys kostela ve Werle a na ještě nápadnější jeho podobu s chrámem ve Walbecku, zbudovaném kolem r. 950.

Vyvražděním Slavníkovců na Libici (995) nekončí historie tohoto rodu. Spisovatel sleduje dále životní osudy jeho tři členů, kteří přežili pád Libice: biskupa pražského Vojtěcha, pozdějšího arcibiskupa hnězdenského Radima, jakož i Soběslava, který padl v Praze r. 1004 při ústupu polského vojska. Podobnou roli jako Radim v Polsku sehrál v Uhrách další člen slavníkovské emigrace, někdejší opat břevnovského kláštera Anastasius-Astrik, pozdější arcibiskup ostříhomský. Autor právem soudí, že ho nelze ztotožnit s Vojtěchovým

pěstounem Radlou, neboť ten byl r. 995 knížecím kaplanem v Libici, ani nelze tvrdit, že Anastasius byl Čech.

Zvláštní kapitulu věnoval spisovatel pozdějším osudům slavníkovských hradisek ve všech oblastech někdejšího Slavníkova panství. V poslední kapitole pojednal o dějinném významu Slavníkovců. Hlavním kulturním činitelem v tomto „trojjediném celku“ byl podle autora prvek zlický, kde „navázání na kulturu velkomoravskou i pokračování v jejím duchu je velmi výrazné“ (s. 147). Názor V. D. Koroljuka, že Vojtěch aspiroval na arcibiskupství, podepírá autor faktem ražby biskupské mince po vzoru biskupů — říšských knížat (s. 150). Správně postihuje, že následky rozchodu Čech s nositeli myšlenek Vojtěchových se táhly až do doby Břetislavovy. Autorův závěr je, že dějiny Slavníkovců nejsou pouhým „interludiem“ (O. Králík), ale „trvalou a význačnou součástí nejen našich národních a státních dějin, ale i dějin světových“ (s. 154).

Na konci spisu (psaného bez poznámek pod čarou) je seznam základních vydání pramenů, nejdůležitějších překladů pramenů a rozsáhlý seznam literatury, do něhož autor pojal i spisy, s nimiž podle jeho názoru nelze souhlasit (Zd. Fiala, V. Kotrba, O. Králík, A. Naegle, K. Turnwald, M. Uhlig a někteří starší autoři). Autor s nimi v textu polemizuje, zpravidla bez udání jména.

Knihy je prací archeologa, numismatika a historika v jedné osobě. Nevyhýbá se ani řešení četných otázek právněhistorických. Podává živý obraz severovýchodních a jižních Čech 2. poloviny 10. věku a osudů spojených se jmény členů Slavníkova rodu. Snese přísné vědecké měřítko. Je určena nejen pro vědecké pracovníky, ale i pro širší okruh zájemců o naši nejstarší národní minulost.

Hynek Bulín

Dušan Třeštík, Počátky Přemyslovců, Academia, Praha 1981, 111 stran

Autor monografie o Kosmově kronice vytkl si v citovaném spise za úkol rekonstruovat životní data prvních historických Přemyslovců (od Bořivoje po Václava) a tím i chronologii procesu vzniku raného českého státu.

Poměrně spolehlivá chronologie českých dějin začíná až druhou polovinou 10. století, což je podle autora způsobeno tím, že „teprve tehdy se objevil samotný subjekt těchto dějin, český stát, jako mocenský útvar nového výrazně třídního typu“, který se zformoval „právě někdy v 50.—60. letech 10. století a ihned vystoupil na jeviště mezinárodní politiky“ (s. 6). Za tvůrce českého státu jako nástroje třídního panování považuje spisovatel Boleslava I. (a ne Václava, jak se často traduje). V otázce doby vzniku českého státu Přemyslovců zaujal tedy autor střední stanovisko mezi oběma krajními tezemi, které se objevily v marxistické historiografii: mezi názorem, že christianizace Čech za Bořivoje a jeho synů je kritériem zakončení, zhruba, organizačně stá-